

Hünkâr

ALEVİLİK BEKTAŞİLİK AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ALEVÎ BEKTÂŞÎ GELENEĞİNDE HAKK'IN
'BİR'LİĞİNDEN HALKIN DİRLİĞİNE
Osman Eğri

MUHAMMAD VE AŞURE
Hüseyin Dedekargınoğlu

AŞKA SEMAH DÖNMEK
Hüsnîye Canbay Tatar / Taner Tatar

BİR SOSYAL SİSTEM OLARAK ALEVİLİK
İbrahim Gül

ALEVİLİK ve BEKTAŞİLİK'TE GÖNÜL EĞİTİMİ
Hasan Çelik

MUHARREM VE AŞURE

Hüseyin DEDEKARGINOĞLU

Dede Garkın Ocağı Dedesi, Ankara.
e-posta: hdedekargin@gmail.com

Özet

Anadolu'daki Alevi topluluklar açısından Muharrem ayı ve Muharrem orucu denildiğinde Sünni toplulukların uygulamaları ile olan benzerlikleri yanında farklılıklar da bulunmaktadır. Sünnilik ve Şiilik inancında Ramazan ayında oruç tutmak en önemli ibadetler kapsamında görülmektedir. Alevilere göre ise oruç denildiğinde akla öncelikle Kerbelâ olayı ve Muharrem orucu gelir. Muharrem orucu klasik anlamda bir oruç olmanın dışında bir yas dönemini ifade etmektedir. Bu dönemde insanlar Kerbelâ olayını hatırlar ve İmam Hüseyin'i anmak ve anlamak için gözyaşı dökerler. Buradaki amaç zalime karşı çıkıp mazlumdun yana olmak, zalimin karşısında zulme boyun eğmemektir. Eline, diline, beline sadık olup insanca ve onurluca yaşamaktır. Bu makalede bu iki uygulama, mensubu bulunduğum Dede Garkın Ocağı ve bunun etki alanında bulunan topluluklardaki Muharrem orucu ve aşure anlayışı ile uygulamaları esas alınarak anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Alevilik, Aşure, Ehl-i Beyt, Kerbelâ, Haram aylar, Muharrem.

MUHARREM AND ASURE

Abstract

Muharrem and Fast in Muharrem which has long been practiced within the Anatolian Alevi community is mentioned in the previous studies. These religious practices has been used when people narrate both similarity and difference between Sunnis and Alevis. In this article, these two practices will be explained based on the understanding and the practices of Muharram fasting and Ashura in the communities under its domain. At the same time, I describe

the way how to understand the religious practices such like Fast in Muharrem and Ashura from the point of view of an Alevi religious leader called Dede who is descendant of Ahl al-Bayt (Dede Garkin Ocağı).In Sunnism and Shiism, Ramadan fasting is regarded as one of the most important religious practices. As for Alevis, fasting means Kerbelâ and Muharram fasting. Apart from classically being a fast, Muharram fasting signifies a period for mourning. During that time, people remember Karbala incident and they shed tears to commemorate Imam Hussein. The aim is to oppose the tyrant and to be on the oppressed side and hold out on cruelty. It is to be loyal to the hand, tongue and waist and to live honorable life.

Keywords

Alevism, Ashura, the Ahl al-Bayt, Karbala, is the sacred months, Muharram.

Giriş

Muharrem, Hicri takvimin ilk ayı olup 1 Muharrem, Hicri yılbaşısıdır. Hicri takvim hicreti esas alır. Hicret, Miladi takvime göre, 622 senesinde puta tapanların Hz. Muhammed ve çevresindeki Müslümanlara, Mekke’de hayat hakkı tanımaması üzerine Medine’ye göç etmelerini başlangıç kabul eden ve Ay’ın Dünya çevresinde dolanımını esas alan bir takvim sistemidir. Ülkemizde kullanılan Miladi takvim ise Hz. İsa’nın doğumunu milat kabul eder.¹

Halife Ömer’in dönemi içinde hicretin 17’nci yılında Hz. Ali’nin önerisiyle alınan bir kararla hicretin olduğu yıl, Hicri takvimin birinci yılı ve o yılın Muharrem ayı da Hicri Kameri takvimin birinci ayı olarak kabul edilmiştir. Hicri-Kameri takvim Ay’ın Dünya’nın etrafında dönüşüne göre tamamlanır. Bundan dolayı İslamiyet’teki dini gün ve bayramlar Miladi takvime göre her yıl bir önceki yıldan 10–11 gün önce gelmektedir.

Muharrem ayı her ne kadar oruç olarak algınsa da on ikinci günden sonra yapılan Aşure ile hem orucu hem de aşureyi birlikte anımsatır. Aşure, Arapçada 10 anlamına gelen “Aşara”² sözcüğünden türemiştir, onuncu gün anlamındadır. Türkçeye ise Arapçadan geçmiş ve “Aşure” olarak kullanılmaktadır.

1 *TDK Büyük Türkçe Sözlük*’te ‘milat’: 1. Hz. İsa’nın doğduğu gün. 2. *mec.* Herhangi bir olayın başlangıcı.

2 ‘Aşura’ sözcüğünün Sâmi diller arasında ortak bir sözcük olduğu düşünülmektedir. Sami dil ailesi Orta Doğu’da yaygın olan antik dillerin çoğunu kapsamaktadır. Bunların arasında Arapça, İbranice ve Aramice en fazla konuşulan Sami dillerdir (bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Sami_dil_ailesi).

1. Muharrem Ayı ve Oruç

1.1. Muharrem Ayı

Muharrem ayı haram aylar olarak tanımlanan aylardan birisidir ki; bu aylar hicri yılın³ son iki ayı olan Zilkâde, Zilhicce ve gelen hicri yılın ilk ayı Muharrem ile bir de ortada bulunan yedinci ay Recep ayıdır. Recep ayı ortada ve tek ay sayıldığından bu aya, Recep'ül-feda, yani yalnız Recep denirdi. "Haram Aylar" olarak kabul edilen bu aylarda⁴ oymaklar arasında savaşlara ve çatışmalara son verilir, halk her yerden Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelir ve panayırlarda alışveriş yapardı. Ayrıca bugünlerde aralarındaki anlaşmazlıkları, hakem kurulu katında gidermeye çalışırlardı.

Kur'an'da haram aylarla ilgili ayette şöyle söylenmektedir: "Sana haram ayı, yani onda savaşmayı sorarlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Ama Allah yolundan alıkoymak, O'na ve Mescid-i Haram'a nankörlük etmek, ora halkını oradan sürüp çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahtır" (Bakara, 2/217)...

Bu aylar cahiliye devri uygulamasına göre, hürmet edilmesi gereken, savaş yapılması ve kan dökülmesi yasak olan, aynı zamanda barış dönemi olan Kameri aylar demektir. "Haram Aylar" nitelemesinin, bu aylarda yapılacak ibadetlere daha çok sevap, günahlara ise daha çok ceza verilecek olmasına dayandığı da ifade edilmiştir. Bu dört ayın hürmeti, öteden beri süregelen dini bir uygulamadır. Hz. İbrahim ve İsmail peygamberler zamanından beri Araplar, bu esasa riayet etmiş, cahiliye devrinde bile bu kural bozulmamıştır. Yukarıda verilen Kur'an ayetinden de anlaşılacağı gibi, bu aylara saygı dışı davranışlar en büyük günah sayılırdı.

Arap Yarımadası'nın her yerinde, özellikle Hicaz'da çok eskiden beri yılın haram (yasak) aylarında savaş yapılmaz, kan dökülmezdi. Hz. Muhammed döneminde de Araplar, istedikleri zaman savaşabilmek ve avlanabilmek için bir yıl "Muharrem" ayını haram saymışlar, bir yıl da Muharrem'den sonra gelen "Safer" ayını haram saymaya başlamışlardı. Bu hileye başvuran Araplar, böylece savaş yapılması yasak olan bu ayı, başka bir ay sayarak savaşa giriyor-

3 Hicri takvimde yılın ayları: Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir, Recep, Şâban, Ramazan, Şevvâl, Zilkâde, Zilhicce.

4 Hz. Peygamber Veda Haccı sırasında, Mina'da söylediği hutbede şöyle buyurmuştur: "İşte zaman, hakikaten Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı günkü durumu gibi bir devre girdi: Yıl on iki aydır. Bunlardan dördü haramdır ki; üçü birbirinin ardında Zilkade, Zilhicce, Muharrem, biri de Cumâdâ ile Şa'ban arasındaki Receb'dir" (Buhârî, *Tesîru Süre*. 9, 8; V, 204; Müslim, *Kasâme*, 29; II, 1305).

lardı. İşte bu kasıtlı ve hileli yöntem, Hicretin 8. yılında şu ayetle kaldırıldı: “Haram ayları ertelemek, küfürde bir artırmadır ki onunla, inkâr edenler saptırılır. Onu bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haramlaştırırlar ki Allah’ın yasakladığının sayısını denkleştirip Allah’ın haram kıldığını helalleştirsinler. Amellerinin kötülüğü kendilerine süslü gösterilmiştir. Allah, küfre batan bir topluluğu iyiye ve güzele kılavuzlamaz” (Tevbe, 9/37).

İslamiyet, Hz. İbrahim’in tebliğ ettiği Hanif⁵ dinî esaslarının devamı niteliğinde olması sebebiyle o geleneğin değerlerinin de sahibidir. Dolayısıyla Muharrem ayını değerli kılan tarihi olayları önemser. Diğer yandan İslam’ın zuhurundan sonra da Muharrem ayı dini, sosyal ve tarihi öneme haiz olaylara sahne olmuştur. Bu durum Muharrem ayını İslam kültürü açısından daha da ön plana çıkarmaktadır.

1.2. Muharrem Orucu

Yeryüzündeki birçok dinde var olan oruç değişik biçimlerde de olsa mevcut olan bir ibadettir. Bu nedenle oruç, İslam’a ya da İbrahimî dinler⁶ denilen dinlere özgü bir ibadet değildir. Bazı dinler oruç ibadetini bir kısım yorum ve gerekçelerle terk etmişken bazıları da yeni düzenlemelerle sürdürmeye devam etmektedir.

Oruç sözcüğünün Arapçadaki karşılığı olan ‘sıyam’ ve ‘savm’, (Meryem, 19/26): “Yeme, içme, yürüme, konuşma” gibi eylemlerden uzak durma anlamlarına gelmektedir. Konuşmamaya ve sessiz kalmaya da ‘savm’ denilmektedir. Oruç ibadetindeki asıl nokta nefsi terbiye etmek, iyi ahlaklı bir insan olmaktır. Tanrı boş yere insanları aç bırakıp cezalandırmaz. Orucun gerçek anlamı kişinin kötülüklerden uzak durarak iyi ahlaklı olup gerçek anlamda kendini bilen insan olmasıdır. Dinsel literatürde oruç, Tanrı’nın rızasını kazanmak ve nefsi terbiye etmek için yemeden, içmeden ve cinsel ilişkiden uzak durma anlamına gelmektedir. Bu şekilde değerlendirdiğimiz zaman nefsi terbiye için yapılan tüm etkinlikler oruç olarak değerlendirilebilir.

5 “Haniflik”; saf, pak, duru, tertemiz anlamına gelmekte ve Allah’a şirk koşmamak demektir. İslâm literatüründe ise câhiliye döneminde her türlü sapıklıktan ve putperestlikten yüz çevirerek Hakk’a yönelmektir. İslam öncesi Arapların dini hayatı içinde kendilerine Hanif denilen ve Allah’ın varlığına inananlar da vardı (Fıçlalı 2008: 56).

6 İbrahimî Dinler: Tek tanrılı olup İbrahim Peygamberin soyundan gelen peygamberlere nispet edilen dinler. İslâm kültüründeki semâvî dinler kavramı zaman zaman İbrahimî dinler kavramına karşılık olarak kullanılmasına rağmen birebir aynı dinleri karşılamaz. Semavi dinler daha kapsamlı olup İslam’da İbrahim’den öncekiler de dâhil Âdem’den beri indirildiğine inanılan ve bugün unutulmuş bütün dinleri içine alır.

İslam öğretisine göre oruç tüm peygamberlere emredilen bir ibadettir. Nitekim Kur'an'da "Ey İman sahipleri, oruç sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sizin de üzerinize yazılmıştır. Böylece korunmanız umulmaktadır" (Bakara, 2/183.) denilmektedir.

Bununla birlikte daha önceki peygamberlerin döneminde emredilen oruç ibadetinin zamanı konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bu hususta Kur'an dışı kimi kaynaklar, İslam'dan önce Arap aylarından Muharrem'de oruç tutulduğunu nakletmektedir.

İslami akımlardan olan Sünnilik ve Şiilik inancında Ramazan ayında oruç tutmak en önemli ibadetler kapmasında görülmektedir. Buna karşın Sünni ve Şii topluluklar öğretinin dışında ya da öğretinin kesin ve keskin işaretinin dışında ya Muharrem orucunu ya da Muharrem ayındaki bazı uygulamaları yerine getirmektedirler. Alevilerin Muharrem orucu anlayışı ile Sünni, Şii ve diğer sufi tarikatlar (Kadiriler, Rufailer vb.) arasındaki temel fark; Muharrem orucunu tutan Alevi canların ıkrarlı olmaları ve bir pir, müşid veya dede ocağı etrafında yapılanmış olmaları gerektiğidir.

Bulduğum yörede yapılan cemlerde dede talibin görgü-sorgusunu yaparken görülmekte olan canlara "Muharrem matemi hak mı?" diye sorar (Dedekargınoğlu 2010: 292).

Alevilere göre oruç denildiğinde akla öncelikle Muharrem orucu gelir. Muharrem orucu ya da diğer bir adıyla "On iki İmam orucu" tutmak Anadolu, Rumeli, Irak ve İran'daki Alevilere has bir uygulamadır. Yaygın bir kanaatin aksine "On iki İmam orucu" Hz. Ali'ye ve Ehl-i Bey'te bağlılıklarıyla bilinen Şii, Caferi ve Arap Alevilerince⁷ zorunlu bir oruç olarak görülmez. Şii ve Caferiler, İmam Hüseyin'in şahadet günü olan 10 Muharrem'i yas günü olarak anarlar fakat orucu tutmazlar. Son yıllarda Arap Alevilerinde (Nusayri) (Melikoff 1994: 26, 34) de Muharrem orucu tutanların arttığı gözlenmektedir.

Genel itibariyle oruç, "sakınmak, uzak durmak" demektir. Alevi inancında esas olarak yıllık oruç geçerlidir. Yıllık orucun temelini eline, diline, beline sahip olmak oluşturur. Buna el orucu, bel orucu, dil orucu denilir. Bu nedenle de oruç salt tutulmak için tutulan değil amacı ile kişinin özleştigi bir inanç pratiği şeklindedir. Muharrem orucunun tutulmayan günleri için

7 Arap Alevilerine "Nusayri" de denmektedir. Ancak bu tanımlama Arap Aleviler dışındaki gruplar tarafından kullanılan bir tanımdı (Aksoy 2010: 201).

kaza orucu tutulması söz konusu değildir. Bir başkasının yerine vekâletle oruç tutulmasına da erkânda yer yoktur

Anadolu'daki Aleviler açısından Muharrem ayı dendiğinde akla hemen Kerbelâ ve orada yaşanan facia gelir. Bunun içindir ki Aleviler 10 Muharrem'i bir matem günü olarak değerlendirirler. Çünkü 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680)'de Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin, Emevi hükümdarı Yezîd'in emriyle Kûfe Valisi İbn-i Ziyâd'ın görevlendirdiği ashâbtan Sa'd b. Ebu Vakkas oğlu Ömer'in (Ebu Mihnef 2010: 129-141) kumandası altında gönderilen ordu tarafından etrafı sarılıp yanındaki 72 kişiyle – beraber – şehit edildiler (Aktan 2011: 279). Bu şehitlerin defnedildiği ve türbelerinin bulunduğu Irak'taki yerin adı "Kerbelâ"dır (Köksal 1984: 113).

İmam Hüseyin'in Yezid orduları tarafından Kerbelâ'da günlerce aç ve susuz bırakılıp daha sonra da başı kesilmek sureti ile şehit edilmesinden dolayı Muharrem ayının ilk 12 günü Alevilerin matem günüdür. On iki gün boyunca oruç ve yas tutan Aleviler, böylece İmam Hüseyin'in Kerbelâ'daki direncini anarken Yezid'in İmam Hüseyin'e ve ailesine yaptığı vahşeti lanetlerler.

Yezit ordusu Kerbelâ'da İmam Hüseyin'i ve ona uyanları (onun yol arkadaşlarını), Ehl-i Beyt evlatlarını Hicri 61 yılının ilk ayı olan Muharrem'in ikinci günü kuşatmış, yedinci günü Fırat Nehri'nin suyunu kesmiş, onuncu günü de İmam Hüseyin ve yanındakileri şehîd edip Ehl-i Beytini esir etmişti. Bu facia, İslam âlemini üzüntüye boğmuş, bu münasebetle de herhangi bir yerde yiyecek içecek kalmazsa "*Burası Kerbelâ'ya döndü.*" deyişiyle bu facia hatırlanır olmuştur. Ehl-i Beyt muhipleri, İmam Hüseyin'i ziyaret etmeyi büyük bir sevap ve bir vicdan borcu bilirler. Kerbelâ'ya gidemeyenler de oldukları yerde ziyaret ederler. On iki imamın beşincisi ve İmam Hüseyin'in torunu İmam Muhammed Bakır, "Her gün Âşûrâ, her yer Kerbelâ" buyurarak İmam Hüseyin'in her gün ve her yerde ziyaret edilebileceğini (anılabileceğini) bildirmiştir (Gölpınarlı 2004: 186).

1.3. Muharrem Orucunun Tutulma Zamanı

Alevilerce Muharrem Orucu dendiğinde akla hemen Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in yaşadığı tarihsel olay gelmektedir. Bu acı olay mevsimsel olarak Miladi Ekim ayında gerçekleşmiştir. Şimdi birileri kalkıp Muharrem ayı içerisinde olan bir olayı, Ekim ayı içerisinde ve sabit bir günde uygulamaya koymaya çalışıyor. Nitekim Hz. Muhammed ve Hz. Ali devrinde de

Muharrem ayı, yıl içinde dönmüştür. Kerbelâ olayından sonra İmam Zeynel Abidin ve ondan sonra gelen imamlar ve onun soyundan gelen Hacı Bektaş Veli döneminde de Muharrem ayı yıl içinde dönmüştür. Bu yolu sürenler dün Muharrem orucunu nasıl tutup yaşamışlarsa, bugün de yeni bir şey icat etmeden oruçlarına ve Allah rızasına devam etmelidir.

Kurban Bayramı Hicri takvime göre Zilhicce ayının 10. günü başlar. Kurban Bayramı'nın 1. gününden başlayarak 20 gün sayılır. 20. günün akşamı Muharrem orucu için niyet edilir ve oruç başlar. Muharrem orucu Hicri aylardan ilk ay olan Muharrem ayının birinci günü başlar. Ancak bazı yörelerde üç gün önceden de oruca başlayanlar olur. Bu üç günlük oruç, Masum u Paklar⁸, Müslim Akil⁹ ve Hür Şehit¹⁰ için tutulan oruçtur.

1.4. Muharrem Orucuna Hazırlık

Doğup büyüdüğüm ve çocukluğumun geçtiği Büyükcami (Dedekargın) Köyü Çorum'un Alaca İlçesine bağlı bir Alevi Türkmen köyüdür. Günümüzden yaklaşık elli yıl kadar önce Muharrem ayında yaşananlardan bahsetmek istiyorum: Muharrem ayı yaklaşırken köy halkını bir telaş alır ve Muharrem orucu hazırlıkları da başlardı. Muharrem ayına denk gelebilecek şekilde düğün, nişan, sünnet gibi etkinlikler kesinlikle olmazdı. Çünkü bu ay tam anlamıyla bir yas dönemiydi. Yas olunca günlük yaşamda da birtakım kurallar uygulanırdı. Eğlence olmayan bu ayda, hiçbir canlıya kıyılmadığı için, kurban dahi kesilmez. Et yenmez, içinde canlı embriyo olduğu için yumurta da yenmez, sofrada bıçak bulundurulmaz, zevk ve sefa içerisinde bulunulmaz, saç ve sakal tıraşı olunmazdı.

Alevi inancı şekilcilğe takılıp kalmayı değil, özü benimser. Aklın ve ilmin yolundan ayrılmaz. Önemli olan İmam Hüseyin'in ve diğer Kerbelâ şehitlerinin çektiği acıyı ve zorlukları zihninde, kalbinde ve gönlünde duymaktır. Onlar gibi düşünüp onlar gibi yaşayıp onlar gibi inanmaktır. Zalime karşı

8 'On dört Mâsûm u Pâk': Alevilikte küçük yaşta şehit edilen Ehl-i Beyt ve On iki İmam'ın oğulları için kullanılan bir kavramdır. Yaşları küçük olduğu için "pâk" ve "mâsum" diye adlandırılmıştır. Caferilikte de "On dört Mâsûm" denilen bir kavram bulunmaktadır. Alevilikteki On dört Mâsûm u Pâk'tan farklı olarak Muhammed Mustafa, Fatıma Zehra ile On İki İmâm'ı kapsamaktadır (Gölpınarlı 2004: 249).

9 Müslüm b. Akil: İmam Hüseyin'in amcaoğludur. Kûfe'de İmam Hüseyin adına biatları kabul ederken çocukları İbrahim ve Muhammet ile birlikte şehit düştü (Köksal 1984: 68).

10 Hur b. Yezid-i Riyahî: İmam Hüseyin'in yolunu keserek onu Kerbelâ'da konaklamaya zorlayan Yezit Ordusunun Komutanı. Daha sonra İmam Hüseyin'in haklılığına inandığı için "Senin yolunu ilk ben kestim, canımı da senin yoluna ben feda edeceğim" diyerek İmam Hüseyin yanında yer alarak savaş meydanına çıkan ve şehit olan komutan. Hur, Aleviler tarafından Kerbelâ şehidi olarak kabul edilir (Ebu Mihnef 2010: 163-165).

çıkıp mazlumdaki yana olmaktır. Eline, diline, beline sadık olup insanca, onurluca yaşamak ve onlara layık olmaktır. Ölmekten önce ölmek, öldükten sonra yaşamaktır. Bir anlamda yaşayan ölü olmamaktır. Yarın Hakk'ın huzuruna alını açık, yüzü pak çıkmaktır. Onların bıraktığı onurlu mirasa sahip çıkmaktır. Muharrem orucunun sahurı yoktur. Belirlenmiş bir iftar vakti de yoktur. Oruç tutulmadan önce şöyle niyet edilir:

Bism-i Şah, Allah... Allah...

Tüm peygamberlerin tuttuğu Muharrem orucunu ve mâtemini tutacağım için şükürler olsun. Bana kolaylıklar ve sabretmeyi nasip eyle yarabbi.

Erenlerin himmetine, Hak-Muhammed-Ali aşkına, İmam Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinin susuzluk niyetine. Kerbelâ şehitlerinin temiz ruhlarına, matem orucu niyeti ile Hz. Fatima Anamızın şefaatine, On iki İmam, On dört Masum Pâk'ın şevkine, On yedi Kemerbest hürmetine hazır gaip, gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerimizde hazır ve nazır ola. Yuh münkire, lânet Yezid'e, rahmet mümine. Allah eyvallah, gerçeğe Hû.

Akşam olup güneş batınca oruç açılır. Yatmadan önce niyet edilir. Niyetten sonra Muharrem orucu başlar. Oruç açımında yenilen yemeklerin yanında dahi su içilmez ancak vücudun su ihtiyacı hoşaf, komposto, ayran, çay ve kahve gibi sulu içeceklerden karşılanır. Burada suyun yasak olması, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in susuz bırakılmasına matuftur. Özellikle Muharrem'in yedinci gününden itibaren orucun dozu daha da artar. Genç olanlar Kerbelâ'da susuzluğun tam başladığı gün olan yedinci günü akşamı oruç açmayı yedi üzüm tanesi ile yapar, gece yemek bile yemeden ertesi akşam oruç açmaya kadar orucunu devam ettirir. Buna "uğundurma" denir.

Alevilerde oruç açma Sünnilerin Ramazan ayında tuttıkları oruç gibi iftar saati gelince her şeyi imsak saatine kadar rahatlıkla yemek ve içmek şeklinde değildir. Yani belirlenmiş bir iftar vakti yoktur. Oruç açarken top sesi, ezan sesi gibi işaretler beklemezler. Güneş batınca oruçlarını açarlar. Bu oruçta gösteriş olmaz, şamata yapılmaz, zengin sofralar kurulmaz, eğlence düzenlenmez, kahrkaha ile gülünmez, bıçakla soğan dahi kesilmez. Orucumuzun en önemli pratiklerinden biri, suyun kesinlikle içilmemesidir. Aleviler bu ayda mersiye okuyarak keyif verici her tür şeyden uzaklaşarak İmam Hüseyin ve yol arkadaşları için gözyaşı dökerek Kerbelâ acısını her Muharrem ayında yaşarlar. Oruç açmada okunan dua ise şu şekildedir:

Bism-i Şah, Allah... Allah...

Yarabbi! Senin rızan için oruç tuttuk. Ehlibeytinin sevgisi ve muhabbeti aşkına matem yaşıyoruz. Niyetlerimizi, niyazlarımızı ve oruçlarımızı dergâhı izzetinde kabul eyle Can ve baş vererek senin Hakk yolundan ayrılmayan mazlum Kerbelâ şehitlerinin ve şehitler Şahı İmam Hüseyin aşkına rahmetini ve yardımlarını bizlerden esirgeme. Orucumuzu ve yaşanan matemî sırr-ı Kerbelâ hakkı için kabul eyle yarabbi. Duası bizden kabulü Allah'tan ola. Gerçeğe Hû.

Geleneksel olarak Muharrem ayı süresince akşamları oruç açıldıktan sonra evlerde toplanılır. Bu toplanma şekli bugün, özellikle kentlerde cemevlerinde icra edilmektedir. Bilenler oradakilere “Kerbelâ Vakası”nı anlatır ya da bu konuda Fuzulî'nin *Saadete Ermişlerin Bahçesi* (*Hadika'ûs – Süedâ*), *Kumru* (*Kenzül – Mesâib*), *Gülzâr-ı Hasaneyn* ve *Hüsniye* gibi Kerbelâ olayını anlatan kitaplar ve *maktel-i Hüseyin*ler okunur, mersiyeler söylenir. Böylece Muharrem ayı boyunca İmam Hüseyin'in Kerbelâ'da zalimin karşısında uğradığı zulmü, yakınlarıyla birlikte katledilişini; bazı insanların makam, mevki ve dünya nimetleri karşısında inandığı değerlerden nasıl vazgeçtiklerini bu kitaplar üzerinden okuyarak öğrenip tartışırlar.

Muharrem'in yedinci günü ki bu gün Kerbelâ'da İmam Hüseyin ve yanındakilerin sularının tamamen tükendiği, Fırat Nehrine ulaşmanın imkânsız olduğu, yani tam anlamıyla susuzluğun başladığı gündür. İşte, bu yedinci günde talipler oruç açma saatlerine yakın bir vakitte köyde bulunan bir Dede ailesinin evine gelerek bir kap ile su alırlar ki bu su öyle fazla miktarda değildir. Kişi başına düşen su miktarı yarım çay bardağı kadar ancak vardır. Gelirken elleri boş olarak gelmez, hangi kap ile su alacaksa o kabın içine imkânları dâhilinde yiyecek, içecek cinsinden bir şeyler koyarak onu dede evine bırakırlar. Getirdiği kaba su alarak dedenin duası ile evine götürürler. Evde bulananlar akşam orucunu o suyla açarlar.

1.5. Muharrem Orucunun Mahiyeti

Oruç, sadece aç kalmak değildir. Oruç, tüm bedeninin oruçlu olma halidir. Oruçlu olan kimse eliyle, diliyle, beliyle kısacası, tüm azaları ile oruçlu olmalıdır. Oruç aynı zamanda nefsin ıslah edilmesi için yapılan bir ibadettir. Oruç, Allah rızası için tutulmalıdır. Oruç deyince hemen aklımıza hiçbir şey yememek ve aç durmak gelir ki oruç bu değildir. Oruç vücudun bütün azalarının orucudur yani beden orucudur, bunları şöyle sıralayabiliriz:

Elin orucu: Oruçlu olan bir kimse, hiçbir vesile ile harama el uzatmamalıdır.

Dilin orucu: Oruçlu olan kimse hiçbir vesile ile yalan, küfür, dedikodu ve gıybette bulunmamalıdır.

Belin orucu: Oruçlu olan bir kimse, zinadan ve şehvetten uzak durmalıdır.

Gözün orucu: Oruçlu olan bir kimse, hiçbir şeye kötü gözle bakmamalıdır. Gafletten uzak durmalıdır.

Kulağın orucu: Oruçlu olan bir kimse, tüm kötü fiillere kulağını kapamalı, yasaklanmış olan şeyleri duymamalıdır.

Nefsin orucu: Oruçlu olan kimse, tüm nefsanî duygulardan uzak durmalıdır, şehvetten kendisini korumalıdır.

Kalbin orucu: Oruçlu olan kimse, her an Allah'la beraber olduğunu bilmeli, hiçbir vesile ile Allah'tan uzak olmamalıdır, bir an için tefekkürden uzak kalmamalı ve vermiş olduğu nimetlerden ötürü, Allah'a şükretmelidir.

Ruhun orucu: Cenabı Allah'ın kendi öz cevherinden ve tertemiz olarak bize verdiği ruhumuzu, manevi duygularla beslemeliyiz, çünkü ibadet ruhun gıdasıdır.

İradenin oruç: Cenabı Allah en mükemmel olarak yarattığı insana, diğer varlıklardan fazla olarak “irade sıfatı” vermiştir. Oruç tutabilen bir kimse, iradesine hâkim kimsedir. Nefsimiz bizden pek çok şey isteyebilir. Eğer biz, nefsimizin her istediğini ona verecek olursak, onun tutsağı oluruz. O vakit irademiz elimizden gitmiş, onun tutsağı olmuş sayılırız. Ama acıktığı zaman yemek, susadığı zaman su vermezsek, herhangi bir kötülüğe sebep olabilecek fiili yerine getirmezsek, o vakit biz irade sahibi sayılırız ki bu da bizi kemâlâta ulaştırır.

1.5.1. Oruçlu İken Yapılmayan Davranışlar

Muharrem ayının ilk 10 gününde çamaşır yıkanmaz, tıraş olunmaz¹¹, hayvan kesilmez. Süslenilmez, aynaya bakılmaz. Düğün yapılmaz, saz çalınmaz, türkü söylenmez, eğlence ve oyunlar yapılmaz. Ağaç kesilmez, böcek

¹¹ Geleneksel kesimde hâlâ Muharrem ayına özgü uygulamalar olarak varlığını koruyan (banyo yapma, tıraş olmama, aynaya bakmama, çamaşır yıkamama gibi) kimi pratiklerin çağdaş yaşam içerisindeki uygulama zorluğu nedeni ile uygulamadan kaldırıldığı görülmektedir.

öldürülmez. Muharrem ayı matem ayı olduğu için dört hafta süresince cem yapılmaz. Elli iki hafta olan bir yılın dört haftası matem dönemi olduğu için cemlerin 48 Perşembe yapılmasının nedeni de budur.

Oruç açıldıktan sonra da cinsel ilişki olmaz, sigara ve içki içilmez, et yenilmez, su içilmez (Ancak hoşaf, ayran vb. sulu gıdalar alınabilir, ama bardakla, tasla kafaya dikilerek içilmez, kaşık kullanılarak içilir). Orta Anadolu'daki Aleviler yasaklarla ilgili şöyle derler:

Dokuzunda don (çamaşır değiştir), onunda yun (banyo yap), on birinde tıraş (sakal tıraşı), on ikisinde aş (kurban kes/aşure kaynat).

2. Aşure

2.1. Aşurenin Anlamı

Onuncu gün anlamına gelen “Aşure” sözcüğü Arapçada 10 anlamındaki “Aşara” sözcüğünden türemiştir. Hicrî senenin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günü Müslüman topluluklarca “Âşura Günü” olarak kabul edilmiştir. Âşura gününün Allah katında ayrı bir yeri vardır. Bu günde Cenâb-ı Hakk'ın on peygamberine, on çeşit ikramda bulunarak kutsiyetini arttırdığına inanılan olaylar şunlardır:

Hız. Peygamber Medine'ye geldiğinde, Yahudilerin Âşûra günü oruç tuttuklarını gördü. “Bu nedir?” diye sorduğunda. “Bu hayırlı bir gündür. Bu gün, Allah'ın İsrail oğullarını düşmanlarından kurtardığı, bu sebeple de Musa'nın oruç tuttuğu gündür” dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber, “Ben Musa'ya sizden daha lâıyım.” buyurdu ve hem kendisi bu günde oruç tuttu, hem de başkalarına oruç tutmalarını söyledi.”¹²

Hız. Âdem'in tövbesi Âşura günü kabul edilmiştir.

İdris Peygamber'in göğe çıkması bu günde olmuştur.

Hız. İbrahim'in ateşte yanmaktan kurtulduğu gündür.

İsmail Peygamber o gün doğmuştur.

Hız. Yakup'un, oğlu Hız. Yusuf'un hasretinden dolayı kapanan gözleri o gün görmeye başlamıştır.

¹² Buhârî, Savm, 69; II, 251; Müslim, Savm, 127; I, 795.

Hız. Eyyûb hastalığından o gün şifaya kavuşmuştur.

Hız. Musa Âşura gününde denizi yararak Firavun ile ordusunu sulara gömdü.

Yunus Peygamber balığın karnından Âşura günü kurtuldu.

Hız. İsa o gün dünyaya gelmiş ve o gün semâya yükseldi.

Hız. Nuh'un gemisinin 40 gün 40 gece su içinde kaldıktan sonra, tufandan kurtulup sular çekildiğinde Cudi Dağı'na oturduğu o gündür. Yine bu inanışa göre Hız. Nuh gemide kalan erzakların hepsini karıştırıp bir çorba pişirilmesi-ni söylemiş. O günün anısına çorbanın yapımına devam edildi.

Muharrem orucu ve aşure günü ile ilgili olarak bazı hadislerde şöyle buyrulmuştur:

“Her kim Aşure Günü'nde ailesine, ev halkına ve komşulara ikramda bulunursa, Cenab-ı Hak da senenin tamamında onun rızıkına bereket ihsan eder.”

“Kim Aşure Günü on Müslüman'a selam verirse bütün müminlere selam vermiş gibi sevap alır.”

“Kim bu gün bir yetimin başını okşarsa, Allah onun her kılına karşılık cennete bir derecesini yükseltir.”

“Kim Aşure Günü zerre kadar bir şey sadaka verse Allah ona Uhud Dağı kadar sevap verir. O sevap kıyamet gününde mizanında yer alır.”

2.2. Alevilerde 10 Muharrem

Aleviler 10 Muharrem'i yukarıda anlatılanlardan biraz daha farklı algılar ve yorumlarlar. Şöyle ki; 10 Muharrem yani Âşura, Hicri 61 senesi Muharrem ayının onuncu gününde (10 Ekim 680) erdemli, ilkeli, dürüst; şefkatli, mert ve yiğit bir kahramanın zamanın zalimleri tarafından kundaktaki çocuğa varıncaya kadar bütün yakınlarıyla birlikte acımasızca, susuz olarak şehit edildikleri günün adıdır. Peygamberimiz Hız. Muhammed'in torunu, Hız. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin ve yanındaki 72 kişi Emevi Hükümdarı Yezid'in emriyle Kerbelâda günlerce aç ve susuz bırakıldıktan sonra şehit edildikleri için o gün Alevilerce “matem” günüdür.

Kerbelâ olayını unutmayan ve her yıl bu yası tazeleyerek Emevilere düşmanlığını canlı tutan Ehl-i Beyt taraftarlarına karşı Yezid ve Emevi hanedanı bu katliamı örtbas etmek için hayalî bir sürü iyi olayın bu gün gerçekleştiğini iddia ederek bu günlere bir çeşit bayram havası vermişlerdir.

Hâsılı o günün bir bayram günü olduğuna, hatta Hz. Peygamberin o gün doğduğuna dair hadisler uydurmuşlar, o günü bir bayram günü gibi kutlamışlardır. (Süyûti 1317: 61-64). Aliyy'ül-Kaarî de bu yalan hadislerin bir kısmını *Mevzûatü Kebir*'inde nakleder ve bunların İmam Hüseyin'in katilleri tarafından uydurulduğunu da bildirir (Aliyy'ül-Kaarî'den aktaran Gölpinarlı 2004: 33).

Cenâb-ı Hakk'ın on peygamberine, on çeşit ikramda bulunarak kutsiyetini arttırdığına inanılan olaylarla ilgili anlatımlardan en çok Hz. Nuh ile olan anlatımın etkisi vardır. Ehl-i sünnet gruplar arasında da o günün Nuh Peygamberin gemisinin karaya oturduğu, gemide kalan hububatlardan oluşan bir çorba yapıldığı inancı kabul edilerek aşure yapıp konu komşu ve eşe dosta dağıtılması bir gelenek hâlini almıştır. Aşurenin yapılışı ve içerisine konulan malzemeler açısından Anadolu'daki İslami gruplar arasında farklılık yoktur. Ancak aşurenin kaynatılma tarihi farklıdır.

Bu anlatımların her ikisinde de aşurenin çıkış noktası olarak Nuh Peygamber ile ilgili olan anlatımlar kabul edilir. Ancak normalde Aşura Günü'nde yani 10 Muharrem'de yapılması gereken Aşure Çorbası bu tarihin Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in şehit edilmesi gününe denk geldiği ve Alevi toplulukların en büyük yas günü olduğu için Aşure çorbasını Muharrem'in 12'sinde yaparlar. Adına da "Matem Çorbası" derler. Bu çorbanın Muharrem'in 12'sinde yapılma nedenini şöyle anlatılır: Ehl-i Beyt'i sevenler 10 Muharrem'de Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in de şehit edilmesi ile Ehl-i Beyt'in soyunun kesildiğini düşünerek büyük üzüntüye kapıldılar. İmam Hüseyin'in şehadetinden sonra ailesi Yezid ordusu tarafından Kufe'ye götürülmek üzere yola çıkarıldı. Ancak Kufe'ye gelindiğinde gördüler ki Ehl-i Beyt'in soyu kesilmiştir. İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin hayattadır.¹³

Aşurenin kaynatılması konusunda Alevi topluluklar arasında onuncu ve on ikinci gün olarak farklı uygulamalar vardır. Ancak bulunduğum çevredeki Alevisler 12. güne oruçlu olarak başlarlar. Öğle saatlerinden itibaren matem çorbası dedikleri aşure hazırlıkları devam eder ve aşure hazırlandığı zaman oruç aşure ile açılır. Alevilerin kente gelmesiyle birlikte bu uygulama Muharrem'in 12. günü oruçlu, 13. gün aşure günü şeklinde uygulanmaya başlanmıştır.

13 Bu aynı zamanda Kevser Suresi'nin de doğru olduğu anlamına geliyor: Hz. Muhammed'in erkek çocukları doğmuş, fakat yaşamamışlardır. Bunun için ona düşmanlık besleyenler, ondan bahsederken soyu kesik, zürriyetsiz anlamına gelen "ebter" sıfatını kullanırlardı. Bu sözleri duyan Hz. Peygamber buna çok üzüldü. Hz. Peygamber'in bu üzüntüsünü gidermek için Kevser Suresi indirildi. Bu surenin açıklaması kısaca şöyledir: "Şüphesiz ki biz sana Kevser'i (Kevser, Hz. Peygamber'in kızı ve Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fatima'nın diğer adıdır.) verdik. Senin zürriyetin ondan devam edecektir. Artık Rabbin için ibadet et. Asıl soyu kesilecek olan sana ebter diyenlerin ta kendisidir" (Kevser, 108-1-3).

Aşure gününde İslamî ve toplumsal açıdan oldukça büyük önem taşıyan birçok olay gerçekleşmiştir. Müslümanlar arasında Aşure denen çorbanın pişirilip gelen misafire ikramı; komşulara dağıtılması geleneği komşuluk ilişkilerini geliştirmek, hayır işlemek, hediyeleşmek, gönül almak ve toplumsal birlikteliği devam ettirmek için güzel bir vesile olmuştur.

2.3. Aşurenin Yapımı ve İkramı

Matem Orucu bitiminde Aşure pişirilir. Aşure, tatlı bir çorba olup birlikte yenir veya evlere dağıtılır. Aşure çorbasında et bulunmaz. Ana malzemesi aşurelik buğday olan aşure çorbası fasulye ve nohut gibi bakliyat; fındık, ceviz, kuru üzüm, kuru incir, kuru kaysı gibi meyvelerden oluşan 12 değişik ürün katılarak ve şeker ilave edilerek yapılır.

Aleviler; Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in sağ kurtulduğu için mutludurlar, bu nedenle çorba tatlı olur. Muharrem ayında Aleviler bir araya gelerek birlikte mersiyeler, şiirler, deyişler, Alevi önderlerinin kahramanlık öykülerini okurlar, anlatırlar, söylerler.

Aşure Lokması için okunan dua şu şekildedir:

Bism-i Şah, Allah... Allah...

Bârekallah. Şehitler Şahı İmam Hüseyin Efendimizin ve Kerbelâ şehitlerinin yüce ruhlarının şâd olması için bârekallah. Cümle erenlerin ruhu için bârekallah. Yurdumuzun, Ulusumuzun, Cumhuriyetimizin esenlikte olması için bârekallah. Ordularımızın güçlü olması için bârekallah. Ahrete göçenlerimiz ve bugün yaşayanlarımız için bârekallah. Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket vermesi için bârekallah. Muhammed Mustafa, Aliyye'l-Mürtezâ, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Kerbelâ Şehitleri hakkı için el-Fâtîha ve salâvat. Gerçeğe Hû...

Aşure yendikten sonra okunacak dua ise şu şekildedir:

Bism-i Şah, Allah... Allah...

Allah, Muhammed, Ali, On iki İmam Efendilerimizin ruhu revanları, şâd ve handan ola. Münkir ve münâfıklar mat ola, müminler şâd ola. Lokmalarımız dertlere devâ ola. Mâtem-i Hasan ve Hüseyin ola. Cümlemize haklı, hayırlı kısmetler verilmesi için Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli demine Hû...

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Muharrem ayı, Muharrem orucu ve Aşure ile ilgili olarak genelde İslam toplumunun bakışını, özelde de bu topluluk içinde yer alan Alevilerin bakışını yansıtmaya çalıştık. Aleviler, bu oruçla Kerbelâ olayının üzerinden yüzlerce yıl geçmesine rağmen her seferinde bir tercih yaparlar; bu tercih zalime karşı ezilenin yanında olmak, mazlumları, haksızlığa uğrayanları anlamak, onların sesi olmak ve zalimliğe karşı direnmektir. Kerbelâ, bize bu bilinci ve duyguyu verir. Bu yüzdendir ki Aleviler, sadece Kerbelâ'da değil, şekillendiği coğrafya öncelikli olmak üzere tüm dünyada kim haksızlığa uğramışsa ayırım gözetmeksizin onun yanında yer almayı bir vicdani görev saymıştır. Alevilere göre Ehl-i Beyt, Hz. Muhammed'in kendilerine bir emanetidir. İmam Hüseyin mazlumlüğün ve direnişin, Yezid de zalimliğin sembolüdür. Matem orucuyla Aleviler, öbür dünyadaki cennete ulaşmaktan ziyade İmam Hüseyin'in bize bıraktığı değerleri yaşatmayı esas alır.

Muharrem ve Hızır gibi diğer sayılı günlerde tutulan orucun manası üzerine bu değerleri hayatımızın her anına uygulamalıyız. Örneğin bir kimse, ikrar verip musahip olur, muntazam olarak Hak-Muhammed-Ali yoluna devam ederse, her sene görgüden geçip üzerinde kul hakkı bulundurmazsa, hayat boyu oruçlu sayılır. O Allah'tan, Allah da o kulundan razı olur.

Bazı peygamberler için kurtuluş veya müjde günü sayılan on Muharrem günü, Hz. Peygamber'in torunu Hz. İmam Hüseyin ile yakınları için felaket ve musibet günü olmuştur. Aleviler, Kerbelâ acısı başta olmak üzere, On iki İmamın acılarını anmak ve anlamak için, Muharrem ayını *matem ayı* olarak kabul ederler. Amaç bu acıları tekrarlamak ya da öç duygularını körüklemek değildir. Muharrem mateminin amacı; bu türlü acıların bir daha yaşanmaması için gerekli olan insanlık değerlerini ve Alevi öğretisini özümsemektir. Bunun içindir ki matem süresince cana kıyılmaz, hiçbir canlıya eziyet edilmez, kurban kesilmez ve et yenmez. Kalp kırmamak, dili ile bir kimseyi incitmemek, kimse hakkında dedikodu yapmamak Muharrem mateminin temel ilkesidir. Matemden amaç, kendine eziyet yapmak değil, yapılabilecek kötülüklerin ve katliamların bir daha olmaması için anmak ve unutmamaktır.

Kerbelâ katliamında İmam Zeynel Abidin'in hasta olması nedeniyle kurtulması ve Ehl-i Beyt soyunun devam etmesinden dolayı Allah'a şükredilir ve şükür kurbanı kesilir. Bu nedenle Aşure (matem) çorbası 12 günlük orucun ardından yapılır. On iki değişik malzemeden oluşan Aşure çorbası

yapılarak Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ve onunla beraber şehit olanların hatırası ve ruhları için pişirilip dağıtılır.

Muharrem ayında yaşadığımız Aşure geleneğimiz, toplumumuzun birlik ve beraberliğinin açık bir göstergesidir. Aşure ise paylaşmanın, dayanışmanın, birlikteliğin simgesi olmuştur.

Kaynaklar

- AKALIN, Şükrü Haluk (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- AKSOY, Erdal (2010). "Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları". *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 54, s.199-212.
- AKTAN, Ali (2011). *İslam Tarihi: Başlangıcından Emevilerin Sonuna Kadar*. Ankara: Nobel Yay.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2010). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap.
- EBU MİHNEF (2010). *Kerbelâ Vakıası, Vak'atu'r-Taf*. İstanbul: Kevser Yay.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (2004). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KÖKSAL, M. Asım (1984). *İslâm Tarihi Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*. Ankara: Akçağ Yay.
- MÉLIKOFF, Irène (1994). *Uyur İdik Uyardılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (2001). *Kur'an-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*. İstanbul: Yeni Boyut Yay.
- SÜYÛTÎ (1317). *El-Leâl'il-Masnûa Fi'l-Ahâdis'il-Mevzûa*. C. 1. Kahire.